

Є.К. ШИШКІНА, канд. іст. наук, ст. викладач, НТУ «ХП»,
О.О. НОСИРЄВ, асистент, НТУ «ХП»

МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИВАТНИХ ПАПЕРОВИХ ГРОШЕЙ ЯК ДЖЕРЕЛ ЕКОНОМІЧ- НОЇ ІНФОРМАЦІЇ

This thesis presents private paper money research by using emblematic, chronology, metrology etc. methods, determines outward appearance descriptions of the private paper money, and defines characteristics, distinguished methods of the private money investigation from methods of the official notes sources analysis.

В статье проводится критический анализ частных денег с помощью методов эмблематики, хронологии, метрологии и других, выявляются специфические черты внешнего оформления частных бумажных денег и определяются особенности, которые отличают методику первоисточников критики частных денег от методики первоисточников критики государственных денежных знаков.

Актуальність роботи обумовлена тим, що економічний розвиток української держави і новітні світові фінансові перетворення характеризуються дедалі більшим використанням недержавних грошей, різноманітних грошових замінників. Крім того, вітчизняна наука сьогодні потребує розширення джерельної бази і вимагає використання нових дослідницьких підходів і методик.

Метою роботи є розробка методики виявлення економічної інформації за допомогою аналізу сфрагістичних, емблематичних, метрологічних та ін. ознак приватних паперових грошей. Відповідно до поставленої мети, визначені такі завдання: 1) проаналізувати стан вивчення проблеми в історіографії; 2) охарактеризувати джерельну базу дослідження; 3) розробити методику джерелознавчої критики приватних паперових грошей, розкрити особливості аналізу приватних паперових грошей як носіїв економічної інформації; 4) вказати основні напрямки використання розробленої методики.

Методологічну основу роботи складають принципи об'єктивності та системності; загальнонаукові методи: емпіричний, структурно-системний, класифікаційний, науково-евристичний, порівняльний, а також спеціальні джерелознавчі методи.

Наукова новизна роботи зумовлюється тим, що вона є першою, в якій здійснено розробку методики дослідження приватних паперових грошей як джерел економічної інформації. Практичне значення отриманих результатів

полягає в тому, що в дослідженні розроблено методику, яка в перспективі може підвищити інформативність грошей як джерел економічної інформації.

Обрана тема досі не була об'єктом спеціального дослідження в історіографії і майже повністю базується на джерельному матеріалі. Загальні аспекти приватного грошового обігу розглядались Р.Й. Тхоржевським, Г.М. Марковецькою і Г.В. Сапожником [1-3].

Базовими джерелами даного дослідження є приватні гроші, які зберігаються у музейних і приватних колекціях [4-6].

Друге місце за значенням для даного дослідження після власне приватних грошей посідають неопубліковані діловодні документи, які зберігаються в архівах України [7-10].

Велику роль у дослідженні відіграють також матеріали періодичної преси. Більша частина актових джерел є лише опосередкованим джерелом інформації. Джерела особового дають можливість з'ясувати особливості сприйняття населенням приватних грошей.

Приватні паперові гроші є найбільш репрезентативними, повними і вірогідними джерелами дослідження. Зовнішній аналіз цих джерел є основним напрямком представленої роботи. Документи офіційного діловодства, актові джерела, матеріали періодичної преси та джерела особового походження містять додаткову інформацію, необхідну для перевірки і доповнення інформації, отриманої під час зовнішнього аналізу, тобто є основою для здійснення внутрішнього аналізу приватних грошей.

Запропонована методика дослідження приватних паперових грошей базується на аналізі сфрагістичних, емблематичних, неографічних та інших ознак приватних паперових грошей з метою виявлення максимально можливої економічної інформації, яку вони містять. Результатом такого аналізу стало встановлення низки специфічних рис приватних паперових грошей як джерел інформації, а також методичних особливостей, які відрізняють джерелознавчу критику приватних паперових грошей від інших документів, зокрема державних грошових знаків.

Приватний (внутрішній) характер більшості емітентів, нелегальність основної маси випусків, тимчасовість і незагальнообов'язковість грошового обігу та обмежені технічні ресурси зумовили переважну відсутність на приватних паперових грошах гербів і геральдичних знаків. Зазначені особливості зробили характерним використання елементів, які, з одного боку, були в бі-

льшій мірі (ніж геральдичні) доступні емітентам, а з іншого – обов’язково засвідчували приналежність приватних грошей до конкретної організації. Подекуди до таких ознак належали емблеми, які були частиною символіки емітенту, або ж монограми чи печатки. Втім, встановленню емітента здебільшого сприяли неографічні ознаки. Написи на бонах свідчили про:

- 1) діяльність емітентів, ставлення до них жителів регіону;
- 2) місце, період і причини випуску незагальнообов’язкових паперових грошей; умови їх використання; можливість та хід вилучення з обігу;
- 3) приблизний обсяг емісій і масштаби розповсюдження грошей.

Неографічні ознаки (підписи та серійні номери) разом із сфрагістичними (печатки) виявилися головними показниками знаходження приватних грошей в обігу і гарантом їх цінності, в основі чого лежав авторитет організації-емітенту. Вони також, спільно з хронологічними елементами, засвідчували тимчасовість знаходження бон в обігу, бо для емітентів характерним було позначення на грошах строку їх дії. Неографічні дані разом з метрологічними свідчили про шляхи походження бон. Сфрагістичні ознаки подекуди допомогли встановити місце проведення емісій, масштаби обігу грошей, час їх друку і строки обігу. Суперскрипційні ознаки дозволяли прослідкувати долю приватних грошей після їх вилучення з обігу. Хронологічні дані свідчили про час випуску грошей, причому містили не тільки рік емісії, але й дату емісії. Метрологічні елементи вказували на тимчасовість приватного грошового обігу, причиною появи якого була недостатня кількість розмінних грошей. Майже не представлено на приватних грошах філігранну ознаку. Переважна більшість емітентів не використовувала елементів захисту, характерних для грошових знаків, оскільки організації не мали таких можливостей – з одного боку, і не вважали розміщення захисних елементів вкрай необхідним через тимчасовість грошей – з іншого. Іконографічні ознаки відсутні на приватних грошах, адже використання зображень історичних постатей на недержавних і тимчасових грошах не мало сенсу і вимагало значних зусиль і витрат від емітента. Приватні гроші містили орнаментальні ознаки, але останні відрізнялись простотою порівняно з державними грошовими знаками [4-6].

Розкриття змісту названих ознак приватних грошей (емблематичних, сфрагістичних, метрологічних та інших) стало можливим завдяки вивченню

інших груп історичних джерел. Ці джерела істотно доповнили та дозволили перевірити інформацію, яку містили приватні гроші. Виявлені дані підтвердили автентичність приватних грошей, дозволили оцінити їх повноту, репрезентативність та вірогідність [7-10].

Основні результати даного дослідження варто викласти у наступних висновках.

1. На основі наукового аналізу історіографії проблеми з'ясовано стан і ступінь її дослідження. Зроблено висновок, що приватні гроші вивчені фрагментарно, дослідження здійснювались не досить комплексно, без залучення достатньої кількості джерельних матеріалів.

2. Основну групу джерел даного дослідження становлять приватні паперові гроші, які є найбільш репрезентативними, повними і вірогідними джерелами. Аналіз документів офіційного діловодства, актових джерел, матеріалів періодичної преси та джерел особового походження дозволив підтвердити автентичність приватних грошей як джерел економічної інформації, перевірити і доповнити результати зовнішнього аналізу приватних грошей.

3. Розроблено методiku здійснення наукової критики приватних грошей як джерел економічної інформації. Встановлено, що найбільш інформативними елементами оформлення приватних грошей є емблематичні, сфрагістичні, неографічні, хронологічні і метрологічні ознаки. Меншу цінність мають орнаментальні, філігранні і суперскрипційні ознаки. Приватні гроші взагалі не містять іконографічних ознак. Специфіка досліджуваних джерел вплинула на особливості їх наукової критики. Джерелознавче дослідження проводилось з урахуванням кризового, тимчасового, недержавного і незагальнообов'язкового характеру емісій.

4. Визначено перелік проблем, у яких приватні гроші можуть бути використані як джерела інформації. До таких тем відносяться: дослідження місцевих кредитних і товарно-грошових відносин; вивчення фінансово-розрахункової діяльності підприємств-емітентів; питання матеріально-грошового забезпечення робітників емітентів та ін.

Список літератури: 1. *Марковецька Г.М.* Паперові грошові знаки і бони Східної Галичини 1914–1920 рр.: Автореф. дис...канд. іст. наук: 07.00.06. – К., 2003. – 24с.; 2. *Сапожник Г.В.* Паперові грошові знаки та бони Волині 1914–1921 рр. як історико-економічне джерело та об'єкт боністики: Автореф. дис...канд. іст. наук: 07.00.06. – Львів, 2004. – 25с.; 3. *Тхоржевський Р.Й.* Паперові грошові знаки і бони як історико-економічні джерела і об'єкт боністики (1917–1925 рр.): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.06. – К., 1995. – 46с.; 4. Львівський історичний музей. – БН – 130–141,

144–147, 162–163, 224–227, 260–262, 264–275, 311, 702–708, 999, 1000–1002, 1399–1401, 2117, 2378; 5. Національний музей історії України. – ПГЗ – 557–560, 602–606, 608–609, 1670–1674, 1751–1760; 6. Харківський історичний музей. – ДБЗ – 30, 32, 831, 1088–1096, 1196, 1198, 1212, 1215, 1394–1398, 1427, 1429–1431, 1721–1728, 1732, 1735–1736, 1924 – 1928, 1930, 1931; 7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.30., Ф.1509, Ф.2189, Ф.2199; 8. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф.278, Ф.365, Ф.442, Ф.692, Ф.696, Ф.707, Ф.1111; 9. Державний архів Київської області. – Ф.1, Ф.Р.3, Ф.Р.111, Ф.Р.289, Ф.Р.294, Ф.Р.349, Ф.Р. 545, Ф.Р. 546, Ф.Р. 550, Ф.Р.708, Ф.Р.712, Ф.Р.2885; 10. Державний архів Одеської області – Ф.3., Ф.5; 11. Державний архів Харківської області. – Ф.3., Ф.Р.186, Ф.Р.245, Ф.304, Ф.Р.348, Ф.Р.349, Ф.749, Ф.Р.821, Ф.Р.1005, Ф.Р.1354, Ф.Р.2777, Ф.Р.4821, Ф.Р.4876.

Поступила в редколлегию 15.03.10